КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Історичний факультет

Кафедра історії світового українства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник декана з
науково-методичної та
навчальної роботи

_____

«__» _____2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ: НОВА ХРОНОЛОГІЯ

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	032 Історія та археологія
освітній рівень	другий (магістерський)
освітня програма	Американістика та європейські студії
вид дисципліни	вибіркова

Форма навчання	**Денна**
Навчальний рік	**2022/2023**
Семестр	**3**
Кількість кредитів ECTS	**3**
Мови викладання, навчання та оцінювання	**Українська**
Форма заключного контролю	**Залік**

Викладач: Мороз Інна Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії світового українства

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____(_____) «__»___ 20__р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____(_____) «__»___ 20__р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ – 2021

Розробник: Мороз Інна Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії світового українства

ЗАТВЕРДЖЕНО
Завідувач кафедри історії світового українства
проф. Сергійчук В. І.
Протокол № 9 від 17 червня 2021 року

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету
Протокол № 7 від «26» серпня 2021 року

Голова науково-методичної комісії _____ Терес Н. В.

1. Мета дисципліни – формування системних знань студентів щодо альтернативних поглядів на історичний процес та хронологію, аналіз основних теорій альтернативного розвитку історії та антропогенези, вироблення навиків їх критичного сприйняття, а також ознайомлення з метажанром альтернативної історії як проявом моделювання багатоваріантності історичних сценаріїв.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:
1) *знати* загальні положення історіософії, археології, палеонтології;
2) *вміти* володіти навичками історико-культурного аналізу.

3. Анотація навчальної дисципліни: Первинним і найскладнішим питанням з найдавніших часів і до сьогодні було і залишається питання про походження людини. В курсі розглядається альтернативні моделі антропогенези та історичного процесу. Здійснюється огляд міфологічного та релігійного світогляду, еволюційної гіпотези, синтетичної теорії еволюції (СТЕ) чи неодарвінізму, трансформістської концепції. Проводиться огляд біблейської антропології та наводяться аргументи креаціоністів, що заперечують існування перехідних форм між мавпою і людиною, В цьому контексті розкривається значення понять „Y-хромосомний Адам" і „мітохондріальна Єва". В курсі аналізуються концепції творіння в ранньому та середньовічному християнстві. Наводяться слабкі і сильні сторони еволюційної теорії, а також контраргументи креаціоністів. Висвітлюються різновиди креаціонізму в залежності від різних уявлень про час творіння (креаціонізм «молодої Землі», креаціонізм «старої Землі») та ставлення до сучасних наукових поглядів на біологічну та геологічну еволюцію («прогресивний» креаціонізм, теїстична або телеологічна теорія еволюції, неокреаціонізм та концепція «Розумного задуму», креаціонізм у деяких нехристиянських релігіях (іслам, іудаїзм). В другому модулі здійснюється аналіз та об'єктивна оцінка основних історичних, філософських та світоглядних передумов появи альтернативно-історичного мислення, вивчення особливостей жанрів альтісторичних досліджень та літературних творів в історичному дискурсі, дослідження явища «фолк-хісторі», причин новітньої міфологізації та фальсифікації історії.

4. Завдання (навчальні цілі): полягають у формуванні вмінь студентів системно аналізувати основні концепції розвитку людства та моделі історичного часу; виокремленні та дослідженні різновидів креаціонізму, розкритті основних положення креаціонізму „молодої Землі" (моррисіанства) та вияснення ставлення до них православної церкви; висвітленні креативно-катастрофічної доктрини в геологічній стратиграфії; ознайомленні з критикою креаціоністами основних положень еволюційної теорії та аналізі контраргументи противників креаційної теорії; розгляді філософію постмодернізму як передумови появи альтернативних поглядів на час, історичний процес; здатності зрозуміти сутність альтернативної історії, виокремленні найпоширенішої тематики альтернативно-історичних творів, В результаті вивчення дисципліни студенти повинні ***засвоїти*** елементи науково-дослідної роботи, ***вміти*** системно оцінювати головні тенденції, динаміку розвитку альтернативістики в історичних дослідженнях та літературі, враховувати проблему випадковості, варіативність людського буття та існування альтернативних шляхів історичного розвитку, виясняти причини появи псевдонаукової альтернативістики та сучасної історичної міфотворчості, враховувати наукове підтвердження релігійних уявлень, зокрема геологією, палеонтологією, археологією, вміти розрізняти різновиди креаціонізму та аналізувати доказову базу, оцінювати їх сильні та слабкі сторони, а також враховувати критику креаційних положень, порівнювати засади традиційної та альтернативної хронології (молодоземельного та староземельного креаціонізму, т. зв. "Нової хронології"), набути практичних навичок критичної роботи із науковою літературою та джерелами з креаціонізму, а також "нової хронології" Фоменка-Носенка та альтісторичних творів, зразків "фолк-хісторі", вести самостійні дослідження проблем історії світової та української альтернативної історії.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	**Результат навчання**			
1.Знання				
1.1	Знати провідні концепції світобудови та антропогенези.	Лекції	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
1.2	Знати зміст поняття "креаціонізм" та його різновиди.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
1.3	Знати основні засади креаційних уявлень.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*5%*
1.4	Знати антиеволюційну аргументацію креаціоністів	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
1.5	Знати основні положення критики креаціонізму.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
1.6	Знати різницю між уніформізмом та катастрофізмом.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*1%*
1.7	Знати традиційні методи дослідження, зокрема радіометричного датування, геологічної колони та причини їх заперечення прихильниками креаціонізму, "історіології" М.Морозова, "Нової хронології" і ін.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
1.8	Знати запропоновані прихильниками альтернативноісторичних досліджень методи датування (напр. астрономічний і ін.).	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*1%*
1.9	Знати ключові ідеї «Нової хронології».	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
1.10	Знати аргументи на користь обгрунтування нелінійності розвитку історичного процесу.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*1%*
1.11	Знати основні альтісторичні концепції у науковій та художній літературі.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*5%*
1.12	Знати методологію та методику моделювання альтернативного культурно-історичного розвитку суспільства.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
1.13	Знати еволюцію альтісторії як метажанру літератури.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
1.14	Знати представників наукової та художньої альтісторії та основні їх праці (твори).	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*5%*
1.15	Знати особливості світогляду та естетики представників альтісторичних субкультур.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
1.16	Знати методи та засоби популяризації альтернативно-історичних ідей (фільми, комікси, розмальовки, комп'ютерні та настільні ігри, мультфільми, аніме, манга, історичні реконструкції.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*1%*

1.17	Знати причини міфологізації та фальсифікації історичного процесу, популярності "теорій змови".	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
2.Уміння				
2.1	Вміти вільно оперувати понятійним та термінологічним апаратом курсу.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.2	Вміти на основі фактичних даних аналізувати і співставляти доказовість еволюції теорії та концепції творіння.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
2.3	Вміти знаходити і пояснювати відмінності між «новою» і традиційною хронологією.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.4	Вміти об'єктивно оцінювати причини та передумови появи феномену альтернативної історії.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.5	Вміти розуміти суть історичних процесів, які впливали на альтісторичні побудови.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.6	Вміти досліджувати проблеми випадковості в історії та питань альтернативності історичного процесу.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.7	Вміти аналізувати процеси становлення та розвитку наукової та художньої альтернативістики на Україні на тлі світових тенденцій.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
2.8	Вміти ідентифікувати, класифікувати та аналізувати альтісторичні моделі.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*5%*
2.9	Вміти визначати причини новітньої історичної міфотворчості.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*2%*
2.10	Вміти деконструювати імперсько–радянські та новітні міфологеми, сприяти творенню загальноукраїнської ідентичності.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
2.11	Вміти читати і розуміти адаптовані та наукові тексти.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*3%*
2.12	Вміти писати конспект, виконувати тести, контрольні роботи.	Лекції, семінарські заняття	Тести, МКР	*3%*
2.13	Уміти опрацьовувати та аналізувати історичні першоджерела, релігійні тексти (Біблія, Коран і ін.), твори наукової та художньої альтісторії, критичні матеріали.	Лекції, семінарські заняття	Реферат, презентація, есе, МКР	*5%*
2.14	Вміти вести самостійні дослідження проблем історичної альтернативістики.	Семінарські заняття, самостійна Робота	Участь в обговоренні, підготовка рефератів, презентацій, есе	*5%*
3. Комунікація				
3.1	Демонструвати здатність до комунікації мовою навчання.	Лекції, семінарські заняття	Участь в обговоренні, підготовка	*2%*

			рефератів, презентацій	
3.2	Відповідати на питання, формулювати думку, аналізувати текст, переказувати.	Лекції, семінарські заняття	Участь в обговоренні, підготовка рефератів, презентацій/ МКР	*3%*
3.3	Здійснювати усне спілкування в монологічній та діалогічній формі.	Лекції, семінарські заняття	Опитування	*1%*
Автономність та відповідальність				
4.1	Здатність приймати самостійні рішення науково-дослідного і практичного характеру і нести за них відповідальність.	Семінарські заняття, самостійна Робота	Підготовка рефератів, презентацій, есе, МКР	*3%*
4.2	*Виконувати* самостійну роботу, творчу роботу, здійснювати пошук необхідної інформації, аналізувати історичні джерела.	Семінарські заняття, самостійна робота	Підготовка рефератів, презентацій, есе, МКР 1, МКР 2	*5%*

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

	Змістовий модуль 1		**Змістовий модуль 2**	
	Мінімум - 30	Максимум - 50	Мінімум - 30	Максимум - 50
Тестування РН 1.1-1.17, 2.1.-2.9, 2.13, 3.1, 3.3	6	10	6	10
Участь в обговоренні РН 2.1-2.11, 3.1-3.3	3	5	3	5
Виконання самостійних завдань підготовка рефератів, презентацій, есе) РН 1.1-1.17, 2.1-2.11, 2.13-2.14, 3.1-3.2, 4.1-4.2	15	25	15	25
Модульна контрольна робота РН 1.1-1.17, 2.1-2.13, 3.2, 4.1-4.2	6	10	6	10

- **підсумкове оцінювання:**

Підсумкове оцінювання у формі заліку. Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів.

Студенти, які набрали сумарно менше, ніж 60 балів, для одержання заліку повинні скласти матеріал за темами, за якими виникла заборгованість, у вигляді написання модульних контрольних робіт, усних відповідей, виконання самостійних завдань, підготовки презентації за обраною темою, впоравшись не менше ніж з 60 % завдань.

Студенти повинні скласти заборгованість до початку залікової сесії.

7.2 Організація оцінювання:

У курсі передбачено 2 змістових модулі. Після завершення відповідних тем для перевірки теоретичних знань та практичних умінь проводяться модульні письмові контрольні роботи (загалом 2). Оцінювання відбувається систематично, упродовж семестру, відповідно до тематичного плану лекційних і семінарських занять. Під час курсу студенти, готують презентації за обраною темою, пишуть реферати і виступають з доповіддю на снмінарському занятті, пишуть есе.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано/ Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Лекції	Семінарські заняття
Змістовий модуль 1. Креаційна концепція світобудови			
1.	**Вступ**. Основні теорії альтернативного бачення світобудови, антропопогенези та сценаріїв історичного розвитку. Багатозначність терміну "альтернативна історія". Перегляд традиційної хронології.	2	0
2	**Тема 1**. Поняття «креаціонізму», його різновиди та основні положення. Історіографія питання. Ставлення прихильниками креаціонізму до еволюційної теорії.	2	1
3.	**Тема 2.** Глобальний катаклізм "Всесвітній потоп" як ключовий момент стародавньої історії. Особливості допотопної та післяпотопної землі. Креаційне тлумачення формування геологічних шарів та «літопису скам'янілостей».	2	1
4.	**Тема 3.** Будівництво і падіння Вавилонської вежі та зміни мовно-етнічної картини землі, розділення єдиного континенту (Пангеї). Льодовиковий період як наслідок ймовірної геологічної катастрофи, втрата людством попередніх цивілізаційних здобутків.	2	0
	Модульна контрольна робота 1	1	
Змістовий модуль 2. Альтернативна історія в історичних дослідженнях та літературних творах			
5.	**Тема 4.** Теоретико-методологічне підґрунтя моделювання альтернативної історичної реальності.	2	2
6.	**Тема 5.** Жанрове розмаїття альтернативно-історичних побудов у світовій та українській фантастиці (стімпанк (паропанк), дізельпанк, кіберпанк, постапокаліптика, "утопія" та «антиутопія», контрфактична історія, історичне та міфологічне фентезі, альтернативна географія і ін.).	3	2
7.	**Тема 6.** Міфологізація та фальсифікація історичної науки. Феномен "фолк-хісторі" як явище масової культури. Концепції її українських репрезентантів. Виникнення та ключові ідеї теорії «Нова хронологія» Фоменка-Носовського – авангарду російського імперського "фолк-хісторі".	3	2
8.	**Тема 7.** Криптоісторія, конспірологічні теорії та теорія загублених знань. Причини популярності та критичний підхід у вивченні.	2	2

	Модульна контрольна робота 2	1	
	ВСЬОГО	**20**	**10**

Загальний обсяг ***30 год.***, в тому числі:
Лекції – ***20 год.***
Семінарські заняття – ***10 год.***

9. Рекомендовані джерела:
Змістовий модуль 1

Основні:

1. Библия и наука. – М.: ДАРЪ, 2006. – 304 с.
2. Вертьянов С. Происхождение жизни: факты, гипотезы, доказательства. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007. – 144 с.
3. Жизнь – как она возникла? Путем эволюции или путем сотворения? – М., 1992. – 255 с.
4. Забегайло О. Н. Происхождение мироздания: эволюция или Сотворение? // Серия. История мироздания в свете православного вероучения и научных фактов. – Кн. 1. – Москва: Серебрянные нити, 2008. – 608 с.
5. Козирчук Л. М., Гуценко С. Л. Це було так! Біблія і сучасна наука про походження Всесвіту. – Донецьк: Донецький науково-технічний центр. – 2005. – 65 с.
6. Кремо Майкл, Томсон Ричард. Неизвестная история человечества. – М., 1999.
7. Маклин Г., Окленд Р., Маклин Л. Очевидность сотворения мира. – М.: Протестант, 1991. – 160 с.
8. Моррис Г. Сотворение мира: научный подход. – Сан-Диего, Калифорния: Институт креационных исследований, 1981. – 86 с.
9. Шредер Дж., доктор. Шесть дней творения и Большой Взрыв: поиски гармонии между современной наукой и Библией. – Иерусалим-Москва: Даат-Знание, 2000.
10. Шубин С.В. Скорость накопления осадочных отложений по данным палеонтологи // Божественное откровение и современная наука: Альманах. – Вип. 1. – М.: Паломникъ, 2001. – С. 123-193.

Додаткові:

1. Алферов Т. Когда был каменный век // Божественное откровение и современная наука: Альманах. – Вип. 1. – М.: Паломникъ, 2001. – С. 90-106.
2. Волков П. В. Потомки Адама. – М.-СПб. – Новосибирск, 2000. – 200 с.
3. Головин С. Всемирный потоп. Миф, легенда или реальность. – М.: Паломникъ, 1999.
4. Єськов К. Ю. Дивовижна палеонтологія: Історія Землі й життя на ній. – Х.: Вид-во «Ранок», 2011. – 312 с.
5. Иєромонах Серафим (Роуз) Православный взгляд на эволюцию. – М.: Свято-введенский монастырь Оптиной пустыни. – 1997.
6. Купер Б. После Потопа. – Симферополь, 1997. – 224 с.
7. Пр. Стефан (Ляшевский). Библия и наука. – М., 1996. – 288 с.
8. Моррис Г. Библейские основания современной науки. – СПб: Библия для всех, 1995.
9. Роузвер Д. Наука о сотворении мира. – Симферополь: Крымское общество креационной науки. – 1995. – 160 с.
10. Тейлор П. Сотворение. Факты о происхождении жизни, человека и космоса. – СПб.: Библия для всех, 1994.
11. Шабанов Д. А. Чи спростована теорія еволюції? Ч. 1. Чи є науковим вибір між еволюціонізмом і креаціонізмом? // Біологія. – № 1. – 2002. — С. 5-7; Ч. 2. Мінливість наукового знання — недолік чи достоїнство? // Біологія. – № 3. – 2002. — С. 1-4; Ч. 3. Проблема перехідних форм // Біологія. – № 7. – 2002. — С. 1-4; Ч. 4. Що є людина? // Біологія. – № 4. – 2004.
12. Юнкер Р., Шерер З. и др. История происхождения и развития жизни. – СПб.: Кайрос, 1997.

Змістовий модуль 2

Основні:

1. АністратенкоА. Альтернативна історія в українській літературі. – Чернівці, 2016. – 212 с.
2. Аністратенко А. Сучасний стан розроблення і вивчення альтернативної історії як метажанру // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. – 2015. – № 3 (7). – С. 70-77.
3. Залізняк Л. Л. Новітні міфи в індоєвропеїстиці Східної Європи // Археологія. – № 4. – 20026. – С. 88-98.
4. Котляр Ю. В. Альтернативна історія в історичних дослідженнях // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 270, т. 282. Історія. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 64-68.
5. Кузьмук О. Псевдонаукові теорії етногенезу українців та їхній вплив на суспільну свідомість // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – № 2 (11). – С. 110-116.
6. Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей: Популярне видання. Видання серії «Likbez-Абетка» здійснюються в рамках просвітницьких видавничих проектів Центру соціогуманітарних досліджень ім. В. Липинського. – Київ: Темпора, 2008.
7. Поліщук О. Класифікація альтісторичних творів у новітньому літературному процесі // Молодий вчений. – Херсон: Вид. Дім «Гельветика», 2015. – № 2 (17), ч. V. – С. 95-99.
8. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. – Дрогобич: Коло, 2002. – 160 с.
9. Святець Ю. А. Злами в історії як точки біфуркації // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Ін-т історії України, 2008. – Вип. 3, ч. 1. – С. 297-318.
10. Ткаченко Н. А. Анропологический поворот в историософии в контексте актуализации проблемы альтернативно-исторического развития // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – Вип. 6. – С. 150-154.
11. Ткаченко Н. А. Жанровое разнообразие альтернативно-исторических построєний: феномен «Новой хронологии» // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 88 (9). – С. 260-264.

Додаткові:

1. Баран Г. П. Роман-пантопія В. Винниченка «Сонячна машина»: проблематика, особливості поетики. – Дрогобич: Вимір, 2001. – 194 с.
2. Гутнікова Т. Феномен постмодерністської гри (на прикладі романів Василя Кожелянка, Юрія Андруховича, Юрія Іздрика). Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – 2014. – Вип. 19. – С. 202-205.
3. Євченко О. В. Класична антиутопія і роман О. Ірванця «Рівне/Ровно/Стіна. Нібито роман» // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 24. – С. 277-281.
4. Кавун Л. Художня модель ідеального світоустрою в романі Юрія Яновського «Майстер корабля» // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ: БДПУ, 2009. – Вип. XXII. – С. 367-375.
5. Карацупа В., Левченко О. Минуле української фантастики // Український фантастичний оглядач. – 2008. – № 1. – С. 44-51.
6. Котляр Ю. В. Альтернативна історія України :методичні рекомендації / Ю. В. Котляр. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 32 с. (Методична серія; вип. 374).
7. Котляр Ю. В., Міронова І. С. Олесь Бердник – світоч української духовності // Реабілітовані історією. Миколаївська область. – Кн. 3. – Київ-Миколаїв: Світогляд, 2007. – С. 186-188.
8. Поліщук О. Альтернативне моделювання історії в романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» // Проблеми сучасного літературознавства. – 2014. – Вип. 19. – С. 284-292.

9. Філоненко С. О. Геополітично-гендерний Warcraft: формула загубленого світу» в романі Владислава Івченка «Химери Дикого Поля» // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Вип. V. – С. 287-294.
10. Хороб С. Стратегія фантастики та її жанроутворень: концепції літературознавців // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2013–2014. – Вип. 40-41. – С. 56-65.
11. ШурхалоД. Українська «якбитологія»: Нариси альтернативної історії. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 400 с.
12. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К.: Критика, 2002. – 416 с.
13. Classic and Iconoclastic Alternate History Science Fiction / Ed. by E. Chapman, C. Yoke. Lewiston : Edwin Mellen, 2003. – 330 p.

Інтернет-джерела:

1. Арєнєв В. Бісова душа, або заклятий скарб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15354.
2. Вернер Гитт. Творил ли Бог путём эволюции? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https:// web.archive.org/web/20090122193719/http://nt-creaz.org.ua/_CreaBooks/W.Gitt-God-created-not-by-evolution.htm.
3. Валентинов А. «Око сили, 2001. – 640 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.livelib.ru/book/1000459615-oko-sily-pervaya-trilogiya-19201921-gody-andrej-valentinov.
4. Завара Сашко. Ката-моргана (Апокаліпсис уже завтра). Вид-во Жупанського, 2014. – 224 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avtura. com.ua/book/775.
5. Івченко В. Химери Дикого поля. (КСД), 2014. – 336 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://avtura.com.ua/book/1362.